

Lauseopin periaatekysymyksiä.

Kaikki tieteet rakentavat tosiasioille. Niin selvää kuin tämä onkin, täytyy kuitenkin sanoa, että itse tosiasia on varsin epäselvä käsite. Kaikkein yksinkertaisinkin tieteellinen tosiasia näet edellyttää melko huomattavaa käsitteellistä aparaattia. *No theory, no facts* on sana, joka pitää paikkansa kaikkiin tieteisiin nähden, erityisesti myös kielitieteen. FERDINAND DE SAUSSURE on huomauttanut, ettei kielitieteen tutkimuskohde ole mitään ennalta annettua ja itsestään selvää, vaan että vasta tutkimusasetemme sen määrää.¹ Siinä hän kuitenkin erehtyy, että hän pitää tätä jonakin kielitieteelle yksinään tyypillisenä, joka sen erottaisi muista tieteistä. Kaikissa tieteissä tosiasiat edellyttävät ollakseen tosiasioita huomattavan määrän teoreettista pohdintaa.

Tosiasioiden ja teoriain, itse asiassa siis sisällön ja muodon, mielivaltainen abstrahointi ja erottaminen toisistaan johtaa helposti sellaiseen käsitykseen, että tieteen taso on aivan olennaisesti riippuvainen niistä käsitteistä ja niistä metodeista, joilla se operoi, ts. että tieteen käyttämien välineiden perusteella voimme ilman muuta tehdä johtopäätöksiä työn laadusta ja tuloksista. Erityisesti filosofiassa, joka mielellään pitää itseään tieteiden metodien selvittäjänä, on tällainen käsitys varsin yleinen. Filosofiassa jätetäänkin useimmiten erikoistieteiden varsinaiset saavutukset huomiotta ja tarkastellaan yksinomaan metodeja. Metodi sellaisenaan on kuitenkin perin abstraktinen käsite, niin abstraktinen, että on varsin kyseenalaista, onko sillä yleisesti käytettynä mitään mielekästä sisältöä. Tästä tietenkin johtuu, että abstraktisia metodeja pohdiskelevalla filosofialla on ollut perin vähän annettavana erikoistieteille. Missään tapauksessa emme saata metodia erottaa siitä aineksesta, jossa sitä käytetään. Kukin tieteellinen kysymys vaatii oman erikoisluonteensa mukaan

¹ Cours de linguistique générale s. 23: «Bien loin que l'objet précède le point de vue, on dirait que c'est le point de vue qui crée l'objet . . .»

oman metodinsa, eivätkä näin ollen tulokset suinkaan ole missään suoraan verrannollisessa suhteessa metodien kehittyneisyyteen. Tieteiden alalla on helppo osoittaa lukuisia tapauksia, joissa on tehty suuria, mul-listavia keksintöjä varsin yksinkertaisin metodein, ja taas toisia, joissa mitä hienimpien ja kehittyneimpien metodien avulla on saatu varsin laihoja tuloksia. Puhuminen metodista yleensä on useimmiten tieteiden kannalta jotensakin joutavaa, sillä mitään tieteellistä probleemia ei ratkaista minkään yleismetodin avulla. Se tutkijan oivallus, joka merkitsee jonkin tieteellisen probleemin ratkaisua, sisältää itsessään myös metodin.

On syytä erityisesti huomauttaa, ettei myöskään käytännön maailmassa välineitä voi arvostella muuten kuin ottamalla huomioon, mitä niillä saadaan aikaan. Väline ei siis ole mikään sellainen asia, että sitä voitaisiin arvostella riippumatta niistä olosuhteista, joissa sitä käytetään. Aunuksen kolhoosien nurkissa saattoi vielä taannoin nähdä syrjään heitettyjä ja käyttämättömiksi jääneitä hienoja maatalouskoneita, mm. suuria traktoriäkeitä, jotka heti ensi kerralla kivikkoisiin mäkipeltoihin vietyinä olivat osoittautuneet täysin kelvottomiksi. Neuvostovenäläinen agronomi, joka kuulee, ettei Suomessa ole lainkaan käytännössä suuria, Amerikan preerioilla kehiteltyjä combine-koneita, Neuvosto-Venäjän maatalouden nykyistä ylpeyttä, ei voi kyllin päivitellä Suomen maatalouden alhaista tasoa. Näitä lapsellisia neuvostovenäläisiä agronomeja muistuttavat ne filosofit, jotka ns. loogillisen empirismin kannattajina näkevät lähinnä fysiikan metodeissa tuollaisen combine-koneen, joka olisi väen väkisin kiikutettava hengentieteidenkin kivisille ja vaikeille pelloille.

Tuskin mitään on niin helppoa arvostella kuin niitä määritelmiä, joita on esitetty kielitieteen peruskäsitteistä. J. RIES on teoksessaan *Was ist der Satz* esittänyt kirjallisuudesta 137 lauseen määritelmää, jotka kaikki tyynni ovat tavalla tai toisella vajavaisia. Kukaan ei ole liioin pystynyt antamaan osapuulleenkaan tyydyttävää määritelmää sellaisesta aivan perustavaa laatua olevasta käsitteestä kuin sana. Varsinaiselle kielen-tutkimukselle ei tästä ole ollut suurtakaan haittaa, ja tavallisesti puhtaat kielentutkijat pitävätkin koko lailla joutavana puuhana tuollaista määritelyä, he ovat joustavasti antaneet empiirisen aineksen ratkaista kielitieteellisten käsitteiden tosiasiallisen sisällön. Kun kerran lause ja sana jäävät tyydyttävää määritelmää vaille, niin miten voimmekaan odottaa, että sellaiset käsitteet kuin subjekti ja predikaatti jne. olisivat olleet parempiosaisia. Ne ovat syntyneet aikana, jolloin kielen elämästä ja ilmiöistä oli vallalla kokonaan toisenlaisia käsityksiä kuin nykyisin. Vanhoilla latinasta ja kreikasta peräisin olevilla kieliopin käsitteillä on kuitenkin ollut se harvinaisen hyvä ominaisuus, että ne ovat voineet melko

hyvin seurata tutkimuksen edistystä.¹ Meidän ei pidä luulla, että erilaiset määritelmät, joita kielioppien tekijät ovat esittäneet, lähimainkaan kuvas-taisivat sitä, mikä merkitys näillä käsitteillä aktiivisessa tutkimuksessa on ollut. Suuri JAKOB GRIMM, joka varsinaisesti vapautti saksan kieliopin latinan grammatiikan kahleista, ei nähnyt mitään asiallista syytä luopuakseen vanhoista termeistä.

Elävä, eteenpäin ponnisteleva tiede ei voi operoida lopullisen kiinteän muodon saaneilla käsitteillä. Filosofiset kielentarkastelijat ovat vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta aina nähneet kielessä ennen kaikkea kangistuneen, staattisen systeemin, šakkipelin. Mutta niinpä itse tiedekin on heidän harjoittamanaan jähmettynyt kipsimunien hautomiseksi.

Kaikessa kielellisessä aineksessa ovat muoto ja merkitys erottamattomasti liittyneet toisiinsa. Näiden eri puolien abstrahointi onnistuu vain tiettyyn määrään saakka, kaikkalainen puhtaaksi viljely puoleen tai toiseen veisi meidät pois kielitieteestä. **Lingvistinen tosiasia on aina samalla kertaa sekä muotoa että sisällystä.** Ajatelkaamme esim. lauseita *poika on huonokuuloinen*, *poika kuulee huonosti* ja *pojalla on huono kuulo*. Sisällöllisesti näitä lauseita analysoidessamme voimme todeta, että eräs ominaisuus, nim. huonokuuloisuus, on niissä omistettu erälle oliolle, pojalle. Tässä suhteessa niillä ei ole mitään eroa, joten logiikassa on hyvällä syyllä näitä lauseita voitu merkitä kaavalla $S \text{ on } P$ tai uudenaikaisemmin $A(a)$, mikä on suurin piirtein sama asia, vaikka hiukan täsmällisempi, kun tuo kopula *on* ei ole haittaamassa. Mutta niin pian kuin näemme esite-tyissä lauseissa kielellisiä tosiasioita, emme voi panna niitä samaan kaa-vaan, koska emme saa ummistaa silmiämme siltä seikalta, että näiden lauseiden tosiasiallinen muoto on toisistaan täydellisesti poikkeava. Me kyllä tavallisesti analysoimme niin, että käsitämme sanayhtymät *on huonokuuloinen* ja *kuulee huonosti* predikaateiksi. Mutta tämä käsite ei suinkaan ole mikään puhtaasti kielellisiä tosiasioita, siis sekä muodon että sisällön omaavia kokonaisuuksia, tarkastellen saatu, vaan yksinomaan sisällön loogilliseen analyysiin perustuva. Predikaattikäsitettä voidaan sovittaa mihin semologiseen merkkijärjestelmään tahansa, vaikkapa lippukieleen.

¹ H. WUNDERLICH sanoo *Der deutsche Satzbau I*, s. XIII: »Die alten Namen decken freilich den Gebrauch, den sie kennzeichnen, nicht mit ihrer Grundbedeutung, aber sie haben in der Ausdehnung ihres Bedeutungsumfanges meist eine Entwicklungsfähigkeit bewiesen, die mit den Bedürfnissen neuerer Auffassung annähernd Schritt hält. Und so bieten sie uns einen Vorteil, dessen die Verdeutschungsversuche verlustig gehen, sie vereinigen die Sicherstellung, die der geschichtliche Untergrund gewährt, mit der Beweglichkeit und Ausdehnungsfähigkeit, die die fortschreitende Erkenntnis verlangt.»

Nykyaikainen logiikka, ns. logistiikka, ei selitä tutkivansa arvostelmia, kuten vanha koululogiikka, vaan lauseita, koska se vain tätä tietä väittää pääsevänsä tarpeelliseen eksaktisuuteen. Kaikesta sisällöstä vapautettu muoto on se, jota nykyinen logiikka formalismissaan tavoittelee. Se siis näkee lauseessa ennen kaikkea ulkonaisen muodon, joka on saatettavissa ankaran kaavan asuun. Tätä menettelyä vastaan ei tietenkään voi sinänsä olla mitään muistuttamista, eikä suinkaan sovi kieltää sitä, että logiikan formaalistaminen on todellakin merkinnyt huomattavaa edistysaskelta vanhaan koululogiikkaan verraten.

Vaikka logistiikalla ja kielentutkimuksella ei voi olla paljoakaan tekemistä toistensa kanssa, näyttää kuitenkin olevan syytä lähemmin tarkastella niitä pyrkimyksiä, joita logistikkojen keskuudessa siellä täällä vallitsee ja jotka tähtäävät elävän, luonnollisen kielen formaalistamiseen. CARNAP tosin huomauttaa teoksessaan *Logische Syntax der Sprache*, että formaalisten muotosääntöjen sovittaminen luonnollisiin kieliin olisi käytännössä mahdoton suorittaa, koska nämä kielet ovat rakenteeltaan erittäin monimutkaisia, epäsystemaattisia ja epäloogillisia. Kuitenkin hän katsoo, että logistiikan kehittämää syntaksin metodia voidaan käyttää sanakieltenkin loogillisessa analyysissä. Tähän voidaan huomauttaa suoralta kädeltä, että luonnollisen kielen formaalistaminen on ei vain käytännössä, vaan myös periaatteessa mahdoton tehtävä siitä yksinkertaisesta syystä, että kieli ei muodosta mitään kiinteätä loogillista rakennelmaa. Kielen kokonaisuuteen sisältyy aina suuri määrä ilmauksia, jotka ovat loogillisesti katsoen ristiriitaisia keskenään.

Luonnollisen kielen formaalistamisella tarkoitetaan sitä, että se muutetaan eräänlaiseksi merkkipeliksi, jonka merkit sinänsä eivät merkitse mitään, vaan jotka ovat määriteltävissä tietyn hahmon omaaviksi fyysisiksi kappaleiksi. Kielen lauseet määritellään erinäisten muotosääntöjen avulla, jotka ilmoittavat, minkälaisia merkkiyhdistelmiä saamme pelissä käyttäen, ks. mm. G. H. v. WRIGHT *Den logiska empirismen* s. 143 ja seur. Ainoa edellytys, mikä merkkien on täytettävä, on se, että ne voidaan jakaa erilaisiin luokkiin, ks. CARNAP *mts.* 4. Sen jälkeen kun olemme luetelleet, mitkä erilaiset merkit kielessä esiintyy, ilmoitamme, miten ja missä järjestyksessä näiden merkkien on toisiinsa liityttävä, jotta syntyisi lause. Se, mitä logistikot tarkoittavat, käy hyvin selville Carnapin käyttämästä yksinkertaisesta kuvasta. Jonkin kirjaston kartoteekin sisältämän merkkisysteemin muodostavat kortit, jotka ilmaisevat kirjojen nimet, sekä ratsastajat, jotka osoittavat jotakin ominaisuutta, esim. »lainassa», »kirjansitojalla» jne. Käytetyt merkit voimme jakaa kahteen luokkaan, siis kortteihin ja ratsastajiin, ja nyt voimme määritellä, että kortti, johon

ratsastaja on kiinnitetty, on lause. Meidän ei sen sisällöstä tarvitse tietää yhtään mitään, mutta kuitenkin tiedämme täysin varmasti, että se on lause. Nyt meidän pitäisi voida menetellä vastaavasti myös luonnolliseen kieleen nähden: ensiksi olisi esitettävä kaikki käytetyt merkit ja jaettava ne luokkiin, sitten olisi esitettävä ne säännöt, joiden mukaan näitä merkkejä on käytettävä, jotta syntyisi muodolliset ehdot täytävä lause.

Jokaiselle kielentutkijalle lienee ilman muuta selvää, että kumpaakaan näistä ehdoista emme voi täyttää. Kielen sanat kyllä voimme ryhmitellä pelkkiä fyysillisiä suhteita silmällä pitäen erilaisiin ryhmiin, esim. yksi-, kaksi-, kolmitavuisiin, etu- ja takavokaalisiin jne., mutta tällaisella jaolla ei ole mitään merkitystä silloin, kun tutkimme lauseoppia. Tunnettu asia kyllä on, että kielen sanat jakautuvat sanaluokkiin, mutta logistikot eivät näy kiinnittävän tarpeeksi huomiota siihen, että tätä jakoa ei ole likimainkaan aina kytketty muodollisiin seikkoihin.¹ Niinpä emme pelkän ulkomuodon perusteella voi päätellä, minkä sanaluokan sana kulloinkin on kysymyksessä. Suomen *tuli* on sekä sg.nom. että impf. sg. 3. pers., *tulet* sekä mon. nom. että pr.sg. 2 pers. Adverbin päätteensä on usein suomessa *-sti*, mutta tällainen loppu voi olla substantiiveillakin, esim. *tavasti*, *ervasti*. Näin meidän on joka hetki tiedettävä sanan merkitys, ennen kuin voi olla puhuttakaan siitä, minkä sanaluokan sana on kysymyksessä.

On siis heti alkuun luovuttava ajattelemasta kielen käyttämien merkien ryhmittämistä erilaisiin luokkiin puhtaasti muodollisiin tunnusmerkkeihin ja ulkoasuun turvautuen, ja näin on myös jätettävä logistiikan

¹ CARNAP sanoo mts. 2: »Dass z.B. die Wortreihe »Piroten karulieren elatisch« ein Satz ist, kann, wenn eine geeignete Regel aufgestellt ist, festgestellt werden, sofern nur bekannt ist, dass »Piroten« ein Substantivum (im Plural), »karulieren« ein Verbum (in der 3. Pers. Plur. Ind.) und »elatisch« ein Adverbium ist (was übrigens in einer gut konstruierten Wortsprache, wie z.B. in Esperanto, aus der Form der Wörter zu ersehen sein würde); die Bedeutung der Wörter braucht hierfür nicht bekannt zu sein.« Tällaisiin luonnottomiin väitteisiin joudutaan, kun muoto ja sisältö erotetaan toisistaan. Koskaan ei ole lausetta voitu tutkia, jollei sen merkitystä ole yritetty selvittää, ja jos sitä emme tiedä, niin emme myöskään tiedä, onko kysymyksessä lause vai mielettömien sanojen kasauma, niin kuin Carnapin esimerkki on huolimatta siitä, että hän on salakuljettanut siihen aimo annoksen merkitystä puhumalla substantiiveista, verbeistä ja adverbeista. Kiinan kielen suhteen raukeaisivat vastaavanlaiset yritykset heti alkuunsa, siinä kun vain lauseyhteys ratkaisee, onko sana substantiivi, verbi tms. Ei olisi vähäisintäkään mieltä asettaa peräkkäin kiinan kielen sanoja muistuttavia tavuja, joiden merkityksestä ei olisi mitään tietoa. Yksikään kiinalainen ei pystyisi sanomaan, onko kysymyksessä lauseen kaava vai sanaluettelo.

luonnoton vaatimus, että lauseita tarkastellessamme olisi kokonaan jätettävä sisältö huomioonottamatta. Mutta voisi kuitenkin ajatella, että sanojen merkityksiä analysoimalla tai muuta tietä pääsisimme jonkinlaisiin yleisiin abstraktisiin kategorioihin, kuten olio, ominaisuus jne., ja sitä tietä saisimme ainakin osittain formaalisen merkkijärjestelmän, jossa voisimme puhua substantiiveista ja verbeistä jne., siis kylläkin merkityksistä, mutta perin yleisesti. On kuitenkin kielitieteessä vanha tunnettu tosiasia, ettei mitään sanaluokkakajakoja voida ehdottoman tarkasti saada aikaan. Sanojen merkityksiä loogillisesti analysoimalla emme pääse pitkällekään, sillä substantiivit voivat vallan hyvin merkitä ominaisuutta, tapahtumista ja tekemistä, verbit taas ominaisuutta jne. PAUL huomauttaa, *Prinzipien der Sprachgeschichte* s. 354, että johdonmukaisin jako on se, joka saadaan pitämällä silmällä taivutusta, jossa siis muodon ohella myös merkitys on otettu huomioon. Tällä tavoin saadaan nominien, verbien ja partikkelien ryhmä, mutta hyvästä tämäkin jako on kaukana, sillä verbien nominaalimuodot eivät saa tyydyttävää asemaa. Mitään syntaktisiin tarkoituksiin sopivaa jaoitusta ei tämän perusteella saa aikaan missään tapauksessa, olisihan näet aivan välttämätöntä mm. jakaa partikkelit eri ryhmiin, sillä konjunktioita, interjektioita, adverbeja jne. ei voi pitää syntaktisesti samanarvoisina merkkeinä.

Sanojen käyttö lauseessa ei sekään anna mitään jakoperustetta. Tunnettuahan on, miten esim. adverbit voivat esiintyä adjektiivin veroisina substantiivin attribuuttina, esim. saks. *so Leute* (= Leute, die so sind), ks. BRUGMANN *Grundriss* II, s. 756. Niitä voidaan tavata myös subjekteina, esim. *pois on poissa, hin ist hin, geradezu gibt gute Renner*, ks. PAUL *Prinzipien* s. 354. Vanha vakiintunut tapa on määritellä lauseessa esiintyvä finiittimuoto predikaatiksi. Useissa kielissä saattaa finiittimuoto kuitenkin esiintyä nominin asemassa lauseessa. Unkarin kielestä tiedämme, että tämä on varsin yleistä, niin yleistä, että verbin finiittimuoto voi periaatteessa esiintyä minä lauseenjäseneenä tahansa. Puhumattakaan sellaisista kuin *mitugrálsz* 'eloisa ihminen' (oik. 'mitä hyppelet'), *a félsz* 'pelko' (oik. 'pelkää'), jotka muistuttavat yleisesti tunnettuja *vademecum* ja *facsimile* tapauksia, on syytä muistaa seuraavanlaisia: *ehetnék-je volt* 'hänellä oli nälkä' (oik. 'hänellä oli minä haluaisin syödä'), *még előtte áll ki tudja, milyen hosszu szánom-bánom idő* 'hänellä on vielä kukaties miten pitkä katuma-aika edessään' (oik. 'minä kadun sitä -aika)', ks. SIMONYI *Nyr.* 7, 434 ja seur., *Die ungarische Sprache* s. 244.

Periaatteessa siis kaikki sanat voivat esiintyä melkein missä syntaktisessa funktiossa tahansa. Tietenkin sitä mukaa kuin syntaktinen funktio muuttuu, sanan merkityskin muuttuu, ja tiukkaan ottaen voisimme

puhua eri sanoista. Mutta jos tämä seikka veisi meidät siihen, että puhuisimme substantiiveista, verbeistä jne. loogillisina kategorioina, niin olisimme taas siellä, missä ei pitäisi, nim. kaikkialla muualla, muttei lingvistikosten tosiasiain parissa. Sitä paitsi on syytä kiinnittää erityistä huomiota siihen, että samassa syntaktisessa funktiossa kuin yksityinen sana saattaa esiintyä milloin sanaryhmä, milloin kokonainen lause. Miten voitaisiin syntaktisen funktion perusteella saada aikaan mitään sana luokkakajoa, kun jakoon sopivat yksityisten sanojen veroisina myös lauseet? Mihinkä ihmeellisiin tuloksiin tulisimmekaan, jos lauseen määrittelimme merkkien avulla, joilla kaikilla itsellään voi olla lauseen arvo?

Kaikesta siitä, mitä yllä on esitetty, käy mielestäni riittävän hyvin selville, ettei voida esittää mitään sellaista sanojen jakoa, joka olisi ehdottoman johdonmukainen ja jota siis voisi käyttää ankarat vaatimukset täyttävän merkkijärjestelmän pohjana. Ne merkit, joista luonnollisen kielen lauseet muodostuvat, eivät jakaannu selvästi toisistaan erottuviin luokkiin, vaan liittyvät toisiinsa lukuisin väliastein. Mutta jatkakaamme vielä tarkastelua. Selvää näet kuitenkin on, että kielen sanat osoittavat pyrkimystä muodostaa erilaisia ryhmiä, joiden käyttö lauseessa on erilainen. Tätä ei voi kieltää. Olettakaamme nyt, että väkivaltaisesti karsinoimalla saisimme jonkinlaisen merkkijärjestelmän syntymään. Voisimmeko esittää tässä tapauksessa ne muotosäännöt, joiden perusteella lauseet muodostuvat? Emme, sillä voittamattomat vaikeudet olisivat yhä tiellämme.

Olemme usein saaneet kuulla, että kielen maailmassa lause on ainoa todellisuus. Sanat puolestaan ovat abstraktioita, ne ovat todellisuutta vain lauseessa.¹ JAC. VAN GINNEKEN on puhunut niistä, jotka tekevät epäjumalan lauseesta, jota kukaan, olipa sitten lingvisti tai psykologi, ei pysty määrittelemään, ks. *Principes de linguistique psychologique* s. 120. Itse asiassa on käsitys, että lause vastakohtana sanalle olisi jotakin ehdottoman todellista, logiikasta saatu sekin. Logiikka on operoinut arvostelmilla ja nykyinen logistiikka atomilauseilla, molemmat joka tapauksessa asioilla, jotka ovat täydellisiä ja itsenäisiä. Lause logikkojen käsissä tarkoittaa aina ehdotonta kokonaisuutta, jolla on itsessään oman lauseenluonteensa merkit. Tämähän on selvää, jos kerran logistiikassa nimenomaan ilmoitamme,

¹ NILS SVANBERG sanoo *Studier i språkets teori* s. 166: »Insikten om det språkliga sammanhangets betydelse — — brukar även uttryckas så, att satsen är primär i förhållande till ordet. Den tillhör på intet sätt språkteoriens nyaste resultat, även om dess egenskap av en oförytterlig grundsanning kommit och torde i fortsättningen komma att stå alltmera fast — — — Redan Lange (1838) vet, att »Menneskene ikke tale i Ord, men i Sætninger».»

mitkä merkkiiyhdistelmät ovat lauseita. Kielentutkija ei omille lauseilleen voi milloinkaan tällaista arvoa antaa. Meidän on näet pakko toisi-naan lukea lauseeksi mitä moninaisimpia sanayhdistelmiä, joille emme läheskään kaikissa tapauksissa voi antaa lauseen arvoa. Lauseeksi me tajuamme ne vasta siinä yhteydessä, jossa ne esiintyvät. Aivan samoin kuin sana lauseesta irralleen otettuna on usein puhdas abstraktio, jonka merkitystä meidän on toisinaan aivan mahdoton tietää, ajateltakoon vain homonyymeja, aivan samoin on lausekin yhteydestään irroitettuna usein täysin merkityksetön sanarykelmä. Yhteys osoittaa vasta sen merkityk-sen ja lauseenluonteen. Melko harvinaisia ovat elävässä kielessä ne muu-tamat lausetyypit, esim. *Sokrates on kuolevainen*, jotka tavallisesti muo-dostavat loogikkojen koko kielellisen varaston. Täysiiä lauseita ovat tie-tyissä yhteyksissä sellaiset yhdistelmät kuin *Entä isä?*, *Kuinca niin?*, *Näin Setälä.*, *Vai tulee.*, *Mitä nyt taas?* jne. loppumattomiin, joita voi useita samanlaisia esiintyä peräkkäinkin, esim. (Minna Canth Kootut teokset III s. 210) *Ja mokomastakin syystä sitten. Hullun naikkosen täh-den. Niin juuri.* Periaatteessa voivat tällaisia lauseita muodostaa kaiken-tyyppiset sanayhdistelmät. Luonnollisen kielen maailmassa ei lause lähes-kään aina ole sellainen, että siihen itseensä sisältyisi kriteeri, jolla se lau-seeksi voidaan huomata. Laajemman yhteyden merkitys ei rajoitu vain tällaisiin, harhaanjohtavasti epätäydellisiksi kutsuttuihin lauseisiin. Lukui-sat täydellisetkin lauseet vaativat, ennen kuin voimme niitä analysoida, yhteyden tuntemista. Lauseen tempusten merkitysten oikea arvioiminen vaatii ehdottomasti kokonaisten lausejaksojen huomioonottamista. Miten yhteyttä tuntematta voisimme varmuudella sanoa, mikä on subjekti, mikä objekti esim. lauseessa *venäläiset voittivat saksalaiset*, mikään sanajär-jestys tai painotus ei voi siihen antaa ratkaisua. Tällaista on runsain määrin lukuisissa eri kielissä. Niinpä ruotsin kielessä on paljon useammin kuin suomessa tapauksia, joissa yhteyttä tuntematta on mahdoton sanoa, mikä on lauseen subjekti, mikä objekti. Esimm. *Men den store Augusti-nus avfärdar Ola Hansson som en diletant och streber. Regissör Bergman känner direktör Blech från Göteborg, där han för några år sen gästdirigerade.* Lisää esimerkkejä ks. R. LJUNGEN Om den operonliga konstruktionen, Upsala 1926, s. 82.

Syntaktikon on usein pakko todeta, että lausekokonaisuus on verra-ten suhteellinen käsite. Tosin normaalistetussa kirjakielessä, jossa aina pyritään huoliteltuun puheeseen, voimme todeta, että lauseet ovat sään-nöllisesti rakentuneita, vaikka poikkeuksiakin esiintyy melko runsaasti. Sen sijaan elävässä kansanomaisessa puheessa, myös usein kansanmiesten kirjeissä, voimme helposti huomata, miten lauseen kiinteys on häilyvä.

ERNST LEWY huomauttaa erityisesti teoksessaan *Tscheremissische Grammatik* s. 166, ettei tšeremissin lause ole luonteeltaan niin kiinteä kuin eurooppalaisten kulttuurikielten lauseet ja että toisinaan on mahdotonta tietää, missä kahden lauseen raja kulkee. Riittävän usein voimme todeta, miten kirjakielenkin lauseisiin pyrkii puhekielen epäsäännöllisyyksiä. Lauseeseen saattaa tunkeutua vierasta, siihen kuulumatonta ainesta, joka alussa jää irralliseksi, mutta toisinaan sulautuu vähitellen lausekokonaisuuteen. Kielenkehityksessä on tällaisella ollut varmaan oma merkityksensä. Jos vieras aines jää irralliseksi, puhumme parenteesista, jos se taas liittyy tiukemmin, puhumme appositioista tms., vaikka usein onkin rajaa mahdoton vetää. Parenteesi-ilmiötä on mielenkiintoisella tavalla käsitellyt hiljattain manalle mennyt indogermanisti SCHWYZER, ks. *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1939. Appositio sisältää monta mielenkiintoista lausekokonaisuuden kannalta tärkeitä ongelmia, milloin se kongruoi, milloin se taas pyrkii esiintymään aina nominatiivissa, jolloin se on parenteesin luonteinen, esim. (Valvoja 1944 s. 14) *Erästä siihen aikaan tunnetusta laulusta, laulu Ungirat heimon tyttäristä, teen selkoa vähän edempänä*. LÖFSTEDT, joka on esittänyt useita tähän kuuluvia esimerkkejä latinan kielestä, puhuu kansanomaisen syntaktisen tajunnan puutteellisesta kiinteydestä ja selvyydestä, ks. *Syntactica I²*, Lund 1942, s. 82. Elävän kielen moninaisten ja rikkaiden ilmiöiden tarkastelu antaa meille paljon ajattelemisen aihetta, kun puhumme lausekokonaisuudesta ja ankaroista konstruktiosäännöistä. Huomiomme ja tarkkaavaisuutemme kääntyy helposti pois moninaisuuden maailmasta, jos tutkimusasenteemme on sama kuin loogikon. Ei suinkaan muuten ole sattuma, että lauseopin alalla monet ilmiöt ovat jääneet käsittelyä vaille, kun ne ilman muuta oikeauskoisesti ja muodollisen logiikan hengessä on leimattu virheiksi.

Lauserakenteen kiinteys vaihtelee suuresti myös eri yksilöillä ja samalakin yksilöllä olosuhteista ja mielentilasta riippuen. Muuten käytettävissä olevien kiellennäytteiden perusteella helposti joutuu pitämään kansankielen lauseita paljon säännöllisempinä kuin ne todellisuudessa ovat. Niinpä monessa suhteessa mainio Suomen kansan murrekirja sisältää syntaktisesti katsoen melkein pä kauttaaltaan moitteetonta normaali-proosaa, joka ei suuria eroa kirjakiielestä. KETTUSEN parlografiin ottamat tekstit (Suomen murteet I) ovat tässä suhteessa paljon antoisammat. Olisi toivottavaa, että puheenaolevien tapaisiin seikkoihin kiinnitettäisiin paljon enemmän huomiota kuin tähän asti. Myös sivistyneessä puhekielessä tapaamme varsin huomattavia yksilöllisiä eroja. Toisilla näyttää olevan suorastaan synnynnäinen kyky luoda ilman muuta kiinteitä lause-

kokonaisuuksia, melkeinpä latinalaisia periodeja, kun sensijaan toisten yksilöiden puhe vilisee anakoluutteja ja hatarasti rakentuneita lauseita, mitä seikkaa ei suinkaan ilman muuta voi panna älykkyyden ja henkisen kehittyneisyyden yhteyteen. Kielipsykologialle on tässä joka tapauksessa laaja ja varmaan hedelmällinen työmaa, josta lingvistiikkakin voi toivoa uusia herätteitä.

Palataksemme takaisin formaalistamispyrkimyksiin voimme todeta, että formaalistamisella olisi merkitystä yleensä vain siinä tapauksessa, että kielen ilmiöt olisivat johdettavissa joistakin suhteellisen harvoista perussäännöistä. Tällöin formaaliset kaavat olisivat erittäin selviä ja välttyttäisiin monista sääntöjä selittelevän tekstin epätarkkuuksista. Ihanteena on tietenkin teoreettinen fysiikka, jossa eräistä peruslaeista johdetaan ilmiöiden moninaisuus. Itse asiassa on kaikkia kieliopin tekijöitä aikojen alusta ohjannut pyrkimys etsiä mahdollisimman yleisiä sääntöjä, mutta kehitys on vienyt siihen, että sääntöjen määrä on tullut sitä suuremmaksi, mitä tarkemmaksi kuvaus on saatu. Tämä on deskriptiivisen kieliopin ehdoton kohtalo. Historiallinen kielioppi on tässä suhteessa edullisemmassa asemassa, se voi tavallisesti paljon yksinkertaisemmin selittää vallitsevan moninaisuuden kuin kuvaileva kielioppi. Sellainen ilmiö kuin esim. astevaihtelu on historialliselta kannalta katsoen monin verroin yksinkertaisemmin sääntöihin saatettavissa kuin deskriptiiviseltä.

Se kuvitelma, että kielen ilmiöt deskriptiivisesti tarkastellen, siis eliminoimalla sellainen olennainen tekijä kuin aika pois kielestä, olisivat saatettavissa suhteellisen harvalukuisten sääntöjen alaisiksi, pohjautuu siihen käsitykseen, että kieli muodostaa kiinteän ja eheän systeemin, joka ei systeeminluonteessaan ole riippuvainen edes aikaisemmista kehitysvaiheistaan. Filosofiset kielentarkastelijat eivät yleensä välitä siitä loppumattomasta yksityisten probleemien paljoudesta, joiden kanssa tavalliset kielentutkijat kamppailevat. Todellisuuden rikkauden ja moninaisuuden, ristiriitaisuuden ja säännöttömyyden ohi he pyrkivät järkkymättömään systeemiin, ideojen hauraaseen, mutta absoluuttisen varmaan maailmaan, jossa säännöt ehdottomasti pätevät ja jossa ei mitään säännöttömyyksiä ole. Heille ei kielen todellisuus merkitse suuriakaan systeemin rinnalla. Kaikessa kielessä he ensi sijassa näkevät staattisen järjestelmän, kun sen sijaan yksityiset puhetapaukset ovat jonkinlaista välttämätöntä, usein perin kiusallista pahaa. Niin paljon oikeata kuin sisältyykään SAUSSUREN *langue* ja *parole* jakoon, niin on kuitenkin totuuden nimessä sanottava, että näiden käsitteiden ympärille on liittynyt niin paljon hämärää, että siitä on ollut suoranaista haittaa. Kaikki ne tutkijat, jotka harrastelevat loogillisia ja deskriptiivisiä luokitteluja, vetoavat kernaasti

tähän jakoon, mutta aina ei suinkaan näy ymmärrettävän, mitä tällä jaolla todella on tarkoitettava. Kun esimerkiksi väitetään, että vanha kirjasuomi olisi olemassa vain järjestelmänä, niin ei ilmeisesti ollenkaan tiedetä, mistä on kysymys. Vanha kirjasuomi on meille säilynyt vain puheena, nim. kirjaanpantuina lauseina. Ne ovat sitä todellisuutta, jota jokainen voi havaita. Vanhan kirjasuomen järjestelmää yrittää tutkimus luoda, mutta se on vielä kaukana tavoitteestaan. Muuten kuka on vetänyt rajan vanhan kirjasuomen ja nykysuomen välille? Minkä vuoden kohdalla se kulkee absoluuttisia kiinteitä systeemejä toisistaan erottavana? Pyrkinessämme tavoittelemaan jonkin kielen systeemiä meidän täytyy menettellä erittäin mielivaltaisesti, ajalliset ja paikalliset rajat on vedettävä usein väkivaltaa käyttämällä ja muutenkin on meneteltävä sillä tavoin kuin tilastollisia käsitteitä luodaan, sillä esim. nykysuomi on puhdas tilastollinen käsite. Yksityiskohtaisemmin olen kieli ja puhe kysymystä käsitellyt kirjoituksessani Kielentutkimus ja positivismi, Länsi 1941, joten viittaan vain siihen, koska olen mielestäni riittävästi perustellut kantaani kaikenlaisia mystillisiä tulkintoja vastaan. On syytä toivoa, että vähitellen lakattaisiin kuvittelemasta, että luonnollinen kieli olisi jonkinlaista šakkipeliä ja että kielentutkimuksen on vain selitettävä tämän pelin säännöt.

Se todellisuus, jota kielentutkijan on tutkittava, on käytäntö. Tarkasti on yksityiskohdissaan, todellisen positivismin hengessä, todettava tämä käytäntö, virheellisiltä ja poikkeavilta näyttävät tapaukset on otettava normaalien veroisina. Todellisuuden analysointi on suoritettava syventymällä perusteellisesti kuhunkin yksityistapaukseen. Voimme silloin todeta, että eräät ilmaukset ovat ryhmitettävissä jonkinlaiseksi systeemiksi, saamme tällä tavoin erilaisia sääntöjä, jotka pitävät paikkansa milloin laajemmin, milloin suppeammin. Toisinaan ilmaus on aivan yksinäinen ja irrallinen, niin ettei säännöistä kannata lainkaan puhua. Sellainen ilmiö kuin vokaalisointu on kaikkia kielen sanoja käsittävää systeemiä luova, sen sijaan monet mm. fraseologian alalle kuuluvat ilmiöt eivät tavallisesti luo mitään systeemiä. Kielessä ei näet suinkaan ole vain yksi systeemi, siinä on niitä monia ja mitä erilaisimpia. Erittäin valaisevasti on COLLINDER tähdentänyt sitä seikkaa, että kielessä vain osa ilmiöistä on saatettavissa sääntöjen puitteisiin, joissa niissäkin on säännöllisesti suuri määrä poikkeuksia. Sen sijaan kielen ilmaisuvälineistö melkein pääsosaltaan ei ollenkaan mahdu mihinkään sääntöihin, vaan on aakkosjärjestyksessä esitettävä sanakirjoissa. Rajaa sanakirjan ja kieliopin välille taas on tarkalleen mahdoton vetää, ks. Orientering i språkvetenskap (toim. H. S. Nyberg) s. 10 ja seur. Vrt. tähän, mitä K. ROGGER esittelee

Saussuren käsitteestä *langue* kirjoituksessaan *Kritischer Versuch über de Saussures Cours général* (Zeitschrift für roman. Phil. 61).

Haluan viitata vain muutamiin tapauksiin valaistakseni, kuinka mahdollon yleisillä kaavoilla olisi tavoittaa kielen moninaisia ilmiöitä. Kongruenssi on niitä seikkoja, jotka varsin helposti ovat saatettavissa muodollisen kaavan asuun. Mutta päteviä sääntöjä emme voi useinkaan antaa ottamatta huomioon merkitystä. Varsin lukuisat kielet eri kielikunnissa tuntevat ns. *constructio ad sensum* -tapaukset, esim. suom. (murt.). *väki tulevat*. Formaalistaminen on täysin mahdollon tällaisessa tapauksessa, jossa subjektin merkitys yksinomaan selittää kongruenssin puutteen.

Numeraalit näyttävät syntaktiselta käytöltään olevan kaikkialla suurin piirtein keskenään samanarvoisia, niin että lausekonstruktiosääntöjen luulisi olevan yksinkertaisia, vrt. AHLMAN Virittäjä 1943, s. 274. Mutta tarkastelkaamme asiaa lähempää. Karjalassa *sata* ja *tuhat* järjestyvät usein toisin kuin muut kardinaalilaskusanat, esim. *sa'an neitoa pitävi, soam pani miestä soutamaha* jne., ks. W. GRÜNTAL Itämerensuom. kielten yksikön nominatiivi objektin edustajana aktiivin yhteydessä s. 78 ja seur. Kalevalasta tiedämme mainittujen lukusanojen ohessa esiintyvän toisinaan monikon partitiivin *sa'an saapi taimenia, tuhat emon alvehia*. Venäjän kielessä, kuten hyvin tiedetään, lukusanat 2—4 vaativat yksikön genetiiviä, mutta viidestä eteenpäin monikon genetiiviä seurakseen. Substantiivin attributti on näissä tapauksissa monikon genetiivissä, mutta jos ominaisuudelle pannaan erityistä painoa, adjektiivi on monikon nominatiivissa. Tässäkin siis on sisältö tunnettava, ennen kuin voi sanoa, mikä muoto tulee kysymykseen. Inarinlapissa lukusanat kuudesta ylöspäin vaativat partitiivia, mikä muuten on niitä harvoja tapauksia, joissa tämä kausus esiintyy. Ruijanlapissa seuraa kardinaalilukusana tavallisesti yksikön genetiivissä oleva substantiivi, esim. *duhat boe'cu* 'tuhat poroa'. Tämän ohessa voidaan eräissä murteissa sanoa myös *duhat boazo*, jolloin substantiivi on yksikön nominatiivissa. Merkitys on nyt kuitenkin toinen, nim. 'ainakin tai luultavasti 1,000 poroa', ks. NIELSEN Lærebok i lappisk I s. 109.

Tämän tapaista voisi jatkaa pitemmälle, mutta riittäköön yllä esitetty osoittamaan, miten suurta epätasaisuutta voi esiintyä syntaktisesti niin yksinkertaiseltakin näyttävässä kategoriassa kuin numeraalit. Elävä kieli sisältää todellakin paljon muuta kuin vain *Sokrates on kuolevainen* -tyyppisen lauseen. Kaiken sanotun katson osoittavan, että luonnollisen kielen lauseopin formaalistaminen on ei vain käytännöllinen, vaan myös teoreettinen mahdottomuus.¹

¹ H. SCHUCHARDT sanoo kirjoituksessaan *Das Baskische und die Sprachwissenschaft* (Sitzungsberichte d. Akademie d. Wissenschaften in Wien 1925) s. 30: — — —

Edellä oli puhetta siitä, että lauseen palvonnassa on menty liian pitkälle, kun kuvitellaan, että se on täysin itsenäinen, yhteydestään irroitettavissa oleva suure. Toiselta puolen on sanottava, ettei sanaltakaan saa sentään riistää kaikkea itsenäisyyttä. Tässä kohdin on huomattavaa eroa olemassa eri kielten välillä. Niinpä ei kiinan kielessä sanan itsenäisyydestä voi oikeastaan ollenkaan puhua. Irralleen otettu kiinalainen sana on pelkkä käsite. Näin on etenkin laita kirjakielen, jonka merkit ovat käsittemerkkejä. On aivan yhdentekevää, minkälaisen grammaattisen funktion valossa yksityistä käsitettä ajattelemme. Vasta yhteys toisiin käsitteisiin ratkaisee merkin grammaattisen arvon, minkä kautta lause saa tietyn merkityksen. Sama merkki on yhteydestä riippuen milloin substantiivi, milloin adjektiivi tai verbi, ks. esim. E. HAENISCH *Lehrgang der chinesischen Schriftsprache* II, 138. Tällaisen kielen kielioppi on kaikessa olennaisessa lauseoppia. Aivan toisenlaisen kuvan saamme indo-eurooppalaisista kielistä, nimenomaan niistä, jotka ovat säilyttäneet vanhan muotorakenteen. Voimme sanoa, että indo-eurooppalaisessa kanta-kielessä sana oli saavuttanut lausekokonaisuuteen verrattuna huomattavan itsenäisyyden, vrt. MELLETT *Bulletin de la Soc. de ling. de Paris* 1926, s. 62. Irralleen otetusta indo-eurooppalaisesta sanasta me yleensä täsmälleen tiedämme, minkä sanaluokan sana se on, lisäksi tiedämme siihen liittyneistä suffikseista tarkoin, mikä funktio sanamuodolla lauseessa on, yksinpä subjektin kaasuksellakin on päätteensä. Kuuluista slavisti MIKLOSICH on syntaksinsa, kuten tunnettua, määritellyt sanaluokkien ja sanamuotojen merkitysoipiksi. Jos indo-eurooppalaiset kielet olisivat kehityksessään päässeet täydellisesti siihen päämäärään, jota kohti ne olivat varhaisessa vaiheessaan kulkemassa, niin syntaksi oikeastaan olisi käynyt tarpeettomaksi, sillä sanaluokkien ja sanamuotojen merkitysoppiin olisi silloin mahtunut kaikki. Slaavilaiset kielet ovat melko uskollisesti säilyttäneet vanhan indo-eurooppalaisen fleksion, joten ei ole ihmeteltävää, että Miklosich saattoi niinkin suurella menestyksellä noudattaa periaatettaan. Suomalais-ugrilaisista kielistä puuttuu fleksion täydellisyydestä enemmän kuin indo-eurooppalaisesta kantakielestä, joten sana ei ole lähimainkaan saavuttanut ihanteellista itsenäisyyttään lauseessa, mutta joka tapauksessa sillä esim. suomen kielessä on huomattava itsenäisyys.

Sillä seikalla, että sana lausekokonaisuudessa on saavuttanut fleksiivisten elementtiensä ansiosta jonkinlaisen itsenäisyyden, on ollut huomattava

unsere pädagogischen Triebe lassen uns zu oft übersehen welch feiner, ewig wechselnder Stoff die Sprache ist und dass sie eine anschmiegende Behandlung verlangt.» Tähän lauseeseen sisältyy oikeastaan kaikki, mikä kielentutkimuksen yleisen metodin kannalta on olennaista.

tava merkitys kielen tarkastelussa. Eräät käsitteelliset jaot, jotka ovat antaneet aihetta monenlaisiin spekulatioihin, juontavat viime kädessä juurensa tästä seikasta. Kielioppikomitean mietinnössä s. 20 sanotaan: »Sane saattaa muotonsa kautta osoittaa sitä suhdetta, jossa sane lauseenjäsenenä on toiseen lauseenjäsenen, tai myös ilmaista jotakin lisämerkitystä (lukuun, aikaan y.m.s. nähden). Tätä saneen merkitystä sanotaan sen kieliopilliseksi eli taiputukselliseksi (fleksiiviseksi) merkitykseksi. Se merkitys, jota saneet tämän lisäksi ilmaisevat, nimitetään niiden sanakirjalliseksi merkitykseksi.» Tässä käsitteellisessä jaossa sanan itsenäisyys on siis niin huomattava, että voidaan puhua sen sanakirjallisesta merkityksestä sen merkityksen vastakohtana, mikä sillä on lauseenjäsenen ominaisuudessa. Fleksiiviseen merkitykseen syventyminen on helposti vienyt siihen, että sitä ruvetaan todella tarkastelemaan jonakin itsenäisenä suureena, »sanakirjallisesta» merkityksestä riippumattomana. Monessa suhteessa on juuri tämän fleksiivisen merkityksen kanssa yhteydessä ns. sisäisen kielimuodon hämärä käsite, joka sitkeästi milloin muodossa, milloin toisessa jatkaa olemassaoloaan pääasiallisesti eri kielifilosofien tutkielmissa. Kun monessa sanassa ei ole mitään sellaista formaalista ainesta, jonka tilille voitaisiin panna tuo fleksiivinen merkitys, on mahdoton erottaa läheskään aina sanakirjallista ja taiputusopillista merkitystä toisistaan, ja kun sitä siitä huolimatta yritetään, on ymmärrettävää, että syntyy monenlaisia sekavia teorioja.

ERIK AHLMAN koettaa pelastaa sisäiselle kielimuodolle elämisen oikeuden puhumalla kielellisten ilmausten sisäisestä syntaktisesta rakenteesta, ks. Virittäjä 1943 s. 264 ja seur.

Ahlmanin mukaan ainakin kehittyneemmissä kielissä jokaisella ilmauksella on tietty sisäinen syntaktinen rakenteensa, joka näyttää olevan riippumaton ilmauksen merkityksestä. Sellaiset ilmaukset, joilla on sama syntaktinen rakenne, voidaan lauseissa panna toistensa tilalle, ilman että lauseet menettäisivät syntaktista mielekkyyttään. Niinpä esim. lauseessa *pöydällä on sangen iso kirja* voidaan *kirja* sanan tilalle substituoida *vihko*, *rakennus*, *kolmio* jne., ja lause pysyy kuitenkin kielellisesti katsoen lauseena. *iso* sanan tilalle voidaan panna *punainen* tai *pieni*, vieläpä *olematon* jne., niin että lopulta vaihtelemalla ilmauksia voimme saada sellaisenkin lauseen kuin *tässä on harvinaisen pyöreä kolmio*, joka loogillisesti on aivan mieletön, mutta syntaktisesti täysin oikein muodostettu lause. Tällaista substituutiota vastaan, joka on tuttua loogillisesta kirjallisuudesta ja jota merkityso pillisen analyysin yhteydessä aina on myös varsinaisessa kielentutkimuksessa jossain määrin harjoitettu ja tietenkin ennen kaikkea käytännöllistä lauseenjäsenystä opetettaessa, ei sinänsä

voi mitään muistuttaa, vaikka puhtaaksi viljeltynä menetelmänä se olisi kielitieteessä aivan arvotonta leikkiä. Toinen asia on, miten me selitämme yleensä substituution mahdollisuuden. Niin kuin sanoin, Ahlman ajattelee, että syntaktinen rakenne on riippumaton ilmauksen sanakirjallisesta merkityksestä. Hänen kannanottonsa jää kuitenkin varsin epämääräiseksi, sillä hän itse epäilee olevan kenties liian rohkeata väittää tuollaista täydellistä riippumattomuutta. Mielenkiintoista on verrata Ahlmanin mainittua artikkelia hänen v. 1938 Virittäjässä ilmestyneeseen tutkielmaansa Kielen sisäisestä puolesta. Siinä hän paljon ehdottomammin ilmaisee käsityksensä, ettei syntaktisessa puolessa ole mitään merkityksen luonteista. »Tämä ilmenee siitäkin», hän sanoo mps. 284, »että ilmauksen syntaktisen luonteen perusteella voimme aavistaa sen täydennykseksi kelpaavan ilmauksen syntaktisen luonteen, mutta emme sen merkitystä. Jos meillä esim. on syntaktisesti epätäydellinen ilmaus: *tässä on pieni* — — —, emme voi aavistaa, tuleeko seuraamaan täydennyksenä esim. sana *täplä* vai *itikka* vai ehkä sana *puute*. Meidän on mahdoton keksiä mitään asiallista merkityspiirrettä, joka yhdistäisi *puute* sanan merkityksen *täplä* ja *itikka* sanojen merkityksiin. Täydennykseksi kelpaavalla ilmauksella täytyy tosin olla tietty ominaisuus, mutta tämä ominaisuus on syntaktinen, ei semanttinen.» Näyttää siis siltä, että Ahlman on myöhemmin ruvennut epäilemään, että ilmauksen syntaktinen rakenne sitenkin liittyy jollakin tavoin merkitykseen. Yhtä kaikki hän pitää tärkeänä, että ainakin kieliteorian kannalta syntaktista sisäistä rakennetta käsiteltäisiin mahdollisimman erillään merkityksestä. Minä en voi tässä nähdä muuta kuin eräänlaista mystiikkaa, sillä ilmausten »kyky tai kyvyttömyys muodostaa laajempia ilmauksia toisten kielellisten ilmausten kanssa» perustuu yksinomaan niiden merkitykseen, joka taas on erottamattomaksi kytkeytynyt muotoon. Jonkin salaperäisen lisävoiman etsiminen vie tutkimuksen ehdottomasti harhateille. Mutta tarkastakaamme asiaa lähempää. Mikä on se kriteeri, jonka mukaan Ahlman ratkaisee substituution mahdollisuuden? Se on lauseen syntaktinen mielekkyys. Tällä tuskin tarkoitetaan muuta kuin sitä, että lause on syntaktisesti mielekäs niin pian kuin voimme todeta, että se todella on lause. Kun suoritamme substituutioita Ahlmanin tapaan, niin me tunnemme lauseen muiden jäsenten merkityksen. Lauseen merkitys on tietenkin riippuvainen sen muodostavien yksityisten sanojen merkityksestä, ja siten on selvää, että tunnetut sanat määräävät epätäydellisessä lauseessa poisjääneen sanan merkityksen. Tämä merkitys määräytyy milloin täsmällisemmin (esim. *mistä sinä . . . ?*), milloin epämääräisemmin. Toiselta puolen voimme jostakin sanasta taas sanoa, sopiiko se tiettyyn yhteyteen substituotaita-

vaksi, vasta kun tiedämme sen merkityksen. Viittaa tässä vielä edellä mainittuun unkarin finiittimuotojen käyttöön. Useissa tapauksissa, eritoten silloin kun konstruoimme mielettömiä, elävässä todellisuudessa esiintymättömiä lauseita, toteamme niiden syntaktisen mielekkyyden pelkästään analogian avulla. Muuten emme lauseen ja sanaryhmän syntaktisesta mielekkyydestä voi sanoa mitään, ennen kuin tiedämme, mitä sillä on tarkoitettu tai ainakin tahdottu sanoa. Ahlman ottaa esimerkikseen sanaryhmän *tässä on että iso huomenna*, ja sanoo, että se ilmeisesti on mieleton sana-aggregaatti. Minusta se taas voi olla eräissä tapauksissa täysin ymmärrettävä ja mahdollinen ilmaus. Lauseen merkityshän olennaisesti riippuu siitä, missä yhteydessä se esiintyy. Jos joku kysyy toiselta: »sanotaanko siinä käskyssä, että pieni partio lähtee huomenna?», niin vastaus voi hyvinkin olla Ahlmanin sana-aggregaatti. Ahlman pitää sanayhtymää *hevosen jahka* täysin mahdottomana, mutta silloin hän ei suinkaan ajattele mitään syntaktista rakennetta, vaan sanojen merkitystä. Eläinsadussa voimme kuvitella puhuvaa hevosta, joka tavan takaa käyttää *jahka* sanaa. Nyt voidaan hyvinkin sanoa: *hevosen jahka hermostutti lehmää*. Sana *jahka* on tässä tapauksessa tietysti substantiivi, se tarkoittaa toista kuin adverbina, ja siksi se on merkitykseltään tullut sellaiseksi, että voimme sen esteettä liittää toisen substantiivin genetiiviin. Ylempänä jo totesimme, että kaikki sanat voivat periaatteessa esiintyä minä lauseenjäsenenä tahansa, tietysti edellytyksenä se, että niiden merkitykset muuttuvat. »Syntaktinen rakenne» seuraa itsestään. Merkitys, jota ei kuitenkaan voida tarkastella lausekokonaisuudesta riippumattomana tosiasiiana, ratkaisee yksinomaan sen, miten sana voidaan liittää toisiin sanoihin, mitään mystillisiä lisäkäsitteitä emme tarvitse. Erityisesti on tässä yhteydessä tähdennettävä, että **lauseopin tutkimus on empiiristä tiedettä, jonka on rajoituttava tosiasiallisesti esiintyviin lauseisiin**. Vain niihin perustuvilla väitteillä voi olla jotakin merkitystä.

Ahlmanin syntaktisen kategorian käsitteeseen turvautuu PAAVO SIRO eräissä artikkeleissaan, joissa hän logistiikan oppien lumoissa tarkastelee lauseopillisia asioita. Siro kaikkesta päättäen näkee logistiikassa sellaisen viisasten kiven, jolla kaikki tieteelliset probleemit voidaan ratkaista. Niinpä hän ei tunnekaan niitä rajoituksia ja epäilyksiä, joita mm. sellainen logistiikan johtomieskin kuin Carnap on esittänyt elävän, luonnollisen kielen formaalistamismahdollisuuksia kohtaan. Siroille asia on selvä: **luonnollisen kielen syntaktiset säännöt voidaan esittää poikkeuksettomina**, ks. Ajatus XII, s. 230. Kielen-tutkija ei voi tähän muuta sanoa, kuin että teesi on peukalosta imetty.

Mitä siihen Siron väitteeseen tulee, että kielestä voidaan antaa eksakti

lauseen määritelmä antamalla merkkien luettelo ja lausekonstruktiosäännöt, viittaa vain siihen, mitä ylempänä olen esittänyt. Mitään uutta ja omaperäistä Sirolla ei ole tähän keskusteluun tarjottavana. Sen sijaan haluan lähempää tarkastella Siron artikkelia jaollisista ja jaottomista substantiiveista, joka on ilmestynyt Virittäjässä 1943. Tässä artikkelissa on peräti silmäänpistävällä tavalla sotkettu loogillinen formaalinen analyysi merkitysopilliseen selvittelyyn, niin ettei lukija voi parhaalla tahdollakaan päästä vapaaksi siitä ajatuksesta, ettei Siro ole jaksanut tehdä itselleen selväksi, mitä näillä kaikilla oikein tarkoitetaan. Siro sanoo, että sanaluokat ovat pelastettavissa yksinomaan sillä tavoin, että jaotuksen perustaksi panemme syntaktisen funktion. Jos asetumme sille kannalle, että substantiivit ovat puhtaasti syntaktinen kategoria, niin miten ihmeessä voidaan puhua silloin, että ne jakaantuvat kahteen suureen ryhmään, jaollisiin ja jaottomiin? Tällaista jakoahan voidaan mielekkäästi sovittaa vain merkityskategoriaan. Eihän esim. sivulauseeseen, joka hyvinkin voi kuulua samaan syntaktiseen kategoriaan kuin substantiivi, voi mitenkään järjellisesti tuollaista jakoa soveltaa.

Artikkelin varsinaisen kielellisen osan Siro on rakentanut AIRILAN ajatusten varaan. Airila on esittänyt selvän määritelmän jaollisista ja jaottomista substantiiveista ja samalla valaissut partiaalisen ja totaalisen subjektin välistä eroa, ks. SUST 52, s. 19. Siro sanookin, ettei hänellä ole uusia tosiasioita esitettävänä, vaan että hän haluaa esittää vanhat tosiasiat uudessa valossa ja uudella tasolla. Lukija saattaa kuitenkin heti huomata, ettei mistään uudesta valaistuksesta ole kysymys. Ensi alkuun kyllä artikkelissa esitetään eräitä logistiikan periaatteita ja väitetään, että luonnollisen kielen lauseoppi voidaan käsittää ankaran formaalisesti. Nämä väitteet eivät kuitenkaan ole kerrassaan missään yhteydessä artikkelin varsinaisen aiheen kanssa, sillä jaollisia ja jaottomia substantiiveja Siro tarkastelee puhdasta merkitysanalyysia käyttäen aivan Airilan hengessä. Lukijan on kuitenkin pakko myöntää Siron olevan oikeassa, kun hän sanoo tarkastelevansa asioita toisella tasolla kuin Airila.

Siro esittää mps. 284 seuraavan määritelmän: »Jaollisella ymmärretään sellaista substantiivia, joka merkitsee sellaista oliota, joka ei jakaudu selvästi toisistaan erottuviin yksilöihin eli kappaleisiin, vaan on kokonaisuudessaan samanlaista ainetta, joka on mielivaltaisesti jaettavissa osiin. Esim. *vesi, maito, hiekka, metsä, laivasto, aihe, syy, rakkaus* jne. Muita substantiiveja nimitämme jaottomiksi. Ne esiintyvät säännöllisesti totaalisisina. Sellaisia ovat esim. *poika, kirja, talo, nappi, kukka* jne.» Siron esityksestä kuitenkin näkyy päivän selvästi, että hän tarkoittaa jaollisilla ja jaottomilla täsmälleen samaa kuin Airilakin. Niinpä hän esittää

esimerkeissään myös monikolliset sanat jaollisiksi, esim. *Annettakoon Kompalle varoja kokeilunsa jatkamiseen ja ennen kaikkea annettakoon hänelle apulaisia ja oppilaita*. Tällaisiin monikollisiin tapauksiin ei Siron määritelmä lainkaan sovellu, sillä apulaiset ja oppilaat jakautuvat tietenkin toisistaan selvästi erottuviin yksilöihin eivätkä ne ole sellaista samanlaista ainetta, joka mielivaltaisesti olisi osiin jaettavissa. Parasta olisi ollut, että Siro olisi tyytynyt Airilan alkeisoppikirjassa olevaan määritelmään: aine-nimiä ja ryhmänimiä, samoin myös monikossa olevia sanoja, voidaan nimittää jaollisiksi sanoiksi, koska ne tarkoittavat esineitä, joita voi ajatella jaoitelluiksi pienempiin, samankaltaisiin osiin.

Siron määritelmään eivät lisäksi lainkaan sovellu sellaiset tapaukset, joissa yksikköä käytetään monikon asemasta ja jotka ovat murteissa varsin yleisiä. LATVALA mainitsee Pohjois-Savosta sellaisia esimerkkejä kuin *Siihen sitä kuuluu kertyvän poekoo. Huttusia teälä on paljo, sitte on Karhuwa ja Hyvöstä*, ks. Suomi III, 17, s. 16. SIRELIUS mainitsee ilmiön olevan erittäin tavallinen Jääsken ja Kirvun murteessa, esim. *Nii tulloo vastaan naista ja tyttöö*, ks. Suomi III, 10, s. 59. Tällainen kielenkäyttö, jota ei nähdäkseen yleiskielessäkään voisi mitenkään pitää tuomittavana, vrt. esim. (Juhani Aho Kootut teokset I s. 129) *Miestä siellä tuli, toista meni . . .*, on ehdottomasti otettava huomioon jaollisista ja jaottomista substantiiveista esitetyissä määritelmissä.

AIRILA on kiinnittänyt huomiota siihen, että partiaalisen ja totaalisen subjektin vaihtelu näyttää olevan riippuvainen predikaatin merkityksestä siten, että subjekti voi esiintyä partiaalisena, jos predikaatti pääasiassa ilmaisee vain olemista, olemassaoloa. Jos predikaatti sitä vastoin ilmaisee subjektista jotakin enemmän, toisin sanoen, jos sen merkitys edellyttää, että subjekti jo on olemassa, subjekti on totaalinen eikä partiaalinen. »Lauseet *omenapuita kasvaa puutarhassa, sorsia ui selällä, vedessä kelluu tukkeja* eivät oleellisesti sisällä muuta kuin ilmoituksen siitä, että omenapuita, sorsia, tukkeja on, niiden kasvamiseen, uimiseen, kellumiseen ei panna painoa», ks. SUST 52, s. 19. Airilan selvityksiin nojautuen Siro eksaktisuutta tavoitellen väittää, että subjekti on totaalinen, jos predikaatin merkitykseen sisältyy subjektin olemassaolo, mutta jos verbi on eksistentiaalinen, kuten *on, kasvaa, tulee, kuolee* jne., jolloin verbit eivät merkityksessään edellytä subjektin tarkoittaman olion olemassaoloa, voi subjekti olla partiaalinen. Haluan vain takertua yhteen sanaan osoittaakseni, minkälaisiin luonnottomuuksiin tutkimus suistuisi, jos loogilliset luokittelut ja määritelmät kaikessa ehdottomuudessaan kiilattaisiin kielen maailmaan. En pysty alkuunkaan kuvittelemaan, miten sellainen sana kuin *kuolee* ei merkityksessään edellyttäisi subjektin olemassaoloa,

enkä voi ajatella, että kun väitämme jonkun kuolevan, me samaan sanaan sisällyttäisimme vasta ilmoituksen subjektin olemassaolosta. Tämä tapaus on kuitenkin tärkeä periaatteellisesti, niin että on syytä puuttua siihen lähemmin. Se viittaa nimittäin suoraa päätä erääseen tärkeään ilmiöön, jolla on perustavaa laatua oleva merkitys kielen kehityksessä, mutta jota kielen ilmiöiden loogillis-filosofiset analysoijat eivät juuri milloinkaan ota huomioon, nim. analogiaan. Mitenkä analogia tässä tapauksessa tulee kysymykseen, saamme selväksi, kun syvennymme partitiivin problemiin lähempää.

Minusta näyttää siltä, että AIRILA on hyvinkin oikeassa väittäessään, että partitiivin käyttö subjektina liittyy pääasiallisesti vain olemassaoloa tarkoittavien verbien yhteyteen. Joka tapauksessa se on näkökohta, joka tuntuu saavan kielihistorian kannalta tukea. Siitä syystä on asiaa katsastettava tarkemmin.

Partitiivin merkityskehitystä seuratesamme voimme helposti todeta, miten tämän kaasuksen kohdalla paikallisesta merkityksestä vähitellen on siirrytty abstraktisiin. Vanha erosijan merkitys kuultaa vielä varsin hyvin sellaisista adverteista kuin *kotoa*, *kaukaa* jne. Mordvassa suomen partitiivia vastaa ablatiivi varsinaisena paikallisuutta ilmaisevana kaasuksena. Lauseessa partitiivi on siis alkuaan ollut lähinnä paikan adverbiali. Adverbiaalin ja objektin raja on eräissä tapauksissa varsin häilyvä, ja näin onkin vanhasta erosijasta eräiden verbien yhteydessä voinut kehittyä objektin kaasus. Mordvassa ablatiivi esiintyy jo sellaisissa tehtävissä, että on täysin mielivaltaista, puhummeko adverbialista vai objektista, esim. *šiman velle* 'juon vettä', *jartsan kšide* 'syön leipää', *vetškan jalgado* 'rakastan ystävää', *pelan kiskado* 'pelkään koiraa', *makst šači šurodo* 'anna kasvavaa viljaa'. Näemme siis oman partitiivimme käyttöä täysin vastaavan ilmiön mordvassa, ja syytä onkin olettaa, että partitiivisen objektin alku juontaa jo yhteiseltä suomalais-mordvalaiselta kaudelta. Suomessa on partitiivin käyttö sitten huomattavasti yleistynyt, joten siitä on syntynyt varsinainen objektin kaasus, mitä kehitystä emme voi mordvasta todeta. Merkillisempi ja samalla paljon vaikeampi on selittää partitiivin kehittyminen myös subjektin kaasukseksi. Mordvassa ei tällaista kehitystä ole suoritettu, eikä liioin lapista näy tunnettavan ilmiötä, joten kehitys lienee suoritettu vasta kantasuomessa. Suomen partitiivin käyttö on eräissä toisessakin suhteessa mielenkiintoinen vertailemme sitä etäsukukielten edustuksiin. Ns. partitiiviattribuutilla ei sellaisenaan ole vastinetta mordvassa, ja on syytä suomalais-ugrialaisten kielten todistusten nojalla olettaa, että aikaisemmin on sanottu *kolme poika*, *paljo mies* eikä siis *kolme poikaa*, jossa esiintyy partitiiviattribuutti. Adjektiivi-

vinen osasana on esiintynyt substantiivin attribuuttina, niin kuin yleensä vielä suomessakin muissa paitsi subjektin ja objektin sijoissa, esim. *kolmella pojalla, paljonla väällä* jne. Eräitä viitteitä on sekä lapissa että mordvassa siitä, että partitiivia on jo varhain voinut esiintyä osasanan yhteydessä. Niinpä kuolanlapissa eräiden määrää ilmaisevien sanojen, kuten *jenn* 'paljon', *vanas* 'vähän' ym. sekä eräitten lukusanojen yhteydessä käytetään partitiivia, ks. A. G. ENDJUKOVSKIJ teoksessa *Jazyki i pisjmenostj narodov severa I* s. 143. Inarinlapissa partitiivi esiintyy, kuten jo mainittiin, kuutta suurempien lukusanojen yhteydessä, ks. NIELSEN *Festschrift til Rektor J. Qvigstad* s. 177. Mordvassa niinkään on sellaisen sanojen kuin *lamo* 'paljon', *kärža* 'vähän', vieläpä lukusanojenkin yhteydessä ablatiivia, vaikka nominatiivi onkin kielen kannalta odotuksenmukainen ja samalla tavallisin, esim. mNV (Heikkilä) *lama vratsš var^džas avada* 'lääkäri tarkasti monta naista', (NyK XVI 345) *kuš kafta es tonadijhtneš ezda* 'hän lähetti kaksi opetuslapsistaan'. Miten suomen partitiiviattribuutti on ajateltava syntyneeksi? Tämän kysymyksen ratkaisu on hyvin tärkeä, koska se olisi omansa luomaan huomattavaa valoa partitiivin historiaan yleensä. Selvää ensinnäkin on, ettei partitiiviattribuutti saata olla mikään alkuperäinen, se rikkoo jo yleistä sanajärjestystäkin vastaan esiintymällä pääsanansa jäljessä. Suomalais-ugrilaisissa kielissä attribuutti on aina esiintynyt pääsanansa edessä taipumattomana.¹ Näin ollen ei jää muuta mahdollisuutta kuin selittää attribuutti alkuaan verbin määräyksiksi ja siis lähinnä predikatiiviksi. Se on esiintynyt tietenkin sekä subjektiivisena että objektiivisena predikatiivina. Näin on nähdäkseni mordvan muodotkin lähinnä käsitettävä, kuten yllä esitetyt esimerkitkin osoittavat. Sellaisissa tapauksissa kuin (NyK XIII, 11) *tasa lama pengada* 'tässä on paljon polttopuita', (NyK XVI 361) *mols melganza lama narodda* 'häntä seurasi paljon kansaa' ei ole kysymys niissäkään suomen tapaisista sanaliitoista, joten ablatiivia tuskin voi pitää *lama* 'paljon' sanan attribuuttina. Mutta nämä esimerkit osoittavat joka tapauksessa, mihin suuntaan kehitys on pyrkinyt. Mordva ei ole ennättänyt pitemmälle. Sen sijaan kantasuomessa kokonaisuutta osoittava sana on liittynyt pääsanaksi käsitettyyn osasaan niin tiiviisti, että syntynyt liitto on pystynyt syrjäyttämään alkuperäisen attribuuttiliiton. *kolme poikaa* (= kolme on poi-

¹ Ehkä on tässä yhteydessä syytä mainita eräästä mielenkiintoisesta ilmiöstä tšeremissin kielessä. Attribuutti saattaa näet toisinaan esiintyä pääsanansa jäljessä, jolloin se aina myös kongruoi, esim. *kekəm ušən jažom* 'näki kauniin linnun', *tšəβə mənəm pöššram muńdžə* 'kana munii suuren munan', ks. BEKE Cseremisz *nyelvtan* s. 229. Adjektiivia on tällaisissa tapauksissa käytetty substantiivisesti. On kysymys apposiitiosta eikä attribuutista.

kaa, s.o. poikien joukosta, pojista), jossa *poikaa* on predikaatintäyte, on siis tullut aikaisemman *kolme poika* ilmaisun tilalle. Jos näin käsitämme partitiiviattribuutin synnyn, meille käy myös ilman muuta selväksi, miksi partitiiviattribuuttia käytetään vain subjektin ja objektin sijoissa esiintyvien osasanojen yhteydessä, vain niissähän partitiivi saattoi esiintyä predikatiivina ja osasana subjektina tai objektina. Miten lähellä predikatiivi itse asiassa on partitiiviattribuuttia, osoittavat varsin hyvin mm. seuraavanlaiset etelä-Hämeen esimerkit: (KANNISTO Suomi III, 20, s. 15) *Kerram minä sail lahjaa pussi(n), Rysäm minä olisin tehnyk käsityötä*. Partitiivisen predikatiivin ja erosijallisen adverbiaalın läheinen sukulaisuus taas kuvastuu seuraavista esimerkeistä: *Nahkoja niillä on trätystiv vaatteet. Täm meiläm muarin sukua oli pappikin yks. Joka paljo valkkaa saa paham palkkaa* (vrt. Kanteletar I, runo 237 *Sain minä kukon palkastani*).

On oletettava, että kantasuomessa partitiivia ruvettiin yleisesti käyttämään predikatiivina muissakin tapauksissa kuin vain erilaisten osasanojen yhteydessä, siis esim. sellaisissa tapauksissa kuin *tämä on vettä, tämä on leipää* (vrt. *anna vettä, anna leipää*, joilla on vastineensa mordvassa, *makst šurodo*). Kun näin pitkälle on päästy, ei predikatiivista subjektiin vievää siltaa tarvitse kauan etsiä. Sellaisissa tapauksissa kuin *tässä on vettä, tuolla on miehiä* partitiivi kaiketi sitten kehittyä subjektin kaasukseksi (vrt. *paljon, vähän vettä, miehiä* y.m. sen sukuisia). Sellaisissa tapauksissa kuin mPo (Heikkilä) *pek jarmaktänza lamäl* 'hänellä oli sangen paljon rahaa' ollaan jo hyvin lähellä subjektia, mutta varsinaiseksi subjektiksi en ablatiivia vielä selittäisi.

Yksiköllisen predikaatin esiintyminen monikollisen partitiivissa olevan subjektin ohessa, esim. *poikia on pihalla*, vaatii myös oman selityksensä. Yksikkö esiintyy myös aina, kuten tunnettua, lauseissa *pojalla on vaatteet*.¹ Tätä kysymystä ei käsitykseni mukaan voi selittää ottamatta

¹ LAURI HAKULINEN on Viritäjässä 1926 s. 91 ja seur. vedoten sellaiseen tapaanmaansa esimerkkiin kuin '*Jos minulla olisi hänet täällä*' kehiteltyt sitä ajatusta, että *olla* verbi olisi käsitettävä transitiiiviseksi esim. lauseessa *pojalla on vaaleat hiukset*, joten hiukset olisi objekti eikä subjekti, eikä siis mistään inkongruenssista olisikaan kysymys. Ehkei ole vailla mielenkiintoa mainita, että MIKLOSICH on siitä slaavilaisissakin kielissä tunnetusta ilmiöstä, että *olla* verbin yhteydessä nominatiivin sijasta eräissä tapauksissa tavataan akkusatiivi, esim. serb. *dok je boga i dobrijev prijatelja* 'so lange es einen Gott und gute Freunde gibt', tehnyt samanlaisen johtopäätöksen, että *es*-verbillä olisi alkuaan transitiivinen merkitys, ks. Denkschrift d. Wiener Ak. 14, s. 216 ja seur. Tämä käsitys ei kuitenkaan voi olla oikea, ks. BRUGMANN Die Syntax des einf. Satzes s. 39 ja seur. Sellaisen esimerkin kuin '*Jos minulla olisi hänet täällä*' selittäisin jonkinlaiseksi kontaminaatiomuodosteeksi, jonka akkusatiivi olisi peräisin sellaisista lauseista kuin '*Jos minä saisin hänet tänne*', jollei koko ilmiötä ole pidettävä vain vieraitten *habere*-verbin omaavien kielten suoranaisesta vaikutuksesta syntyneenä.

huomioon *on* -verbin erikoislaatuista alkuperää. Se ei, kuten tunnettua, ole mikään *olla* -verbin paradigmaan alkuaan kuulunut muoto. JULIUS MARK on esittänyt sen erittäin todennäköiseltä tuntuvan selityksen, että *on* on syntynyt aikaisemmasta *oma* sanasta, ks. Sitzungsberichten der gelehrten Estnischen Gesellschaft 1932. Kehitys on suoritettu kantasuomessa päättäen siitä, että lappi ja mordva eivät tunne ilmiötä. *Oma* sanan funktio ennen kuin se kehittyi predikaatiksi on ollut joko predikaatin täyteen tai adjektiiviattribuutin. Sellainen lause kuin *minulla oma poika* on ollut tavallinen nominaalilause, jossa *oma* on *poika* sanan attribuutti, ehkä alkuaan ilmauksen vahventamiseksi tai selventämiseksi käytetty. Kun adjektiiviattribuutti ei aikaisemmin taipunut pääsanansa mukaan, vaan pysyi aina yksikössä, on sanottu myös *minulla oma vaatteet*. Attribuutti *oma* on sitten kuitenkin vähitellen grammatikaalistunut ja se on joutunut poikkeuksellisen äänteellisenkin kehityksen alaiseksi. Tämä olisi kaikki tapahtunut ennen kuin adjektiiviattribuutin kongruenssi kehittyi ja näistä ajoista olisi siis peräisin predikaatin yksikkömuoto. Tämä selitys saa käsittääkseni huomattavaa tukea syrjäänistä. Useissa syrjäänin murteissa tavataan sana *em* merkityksessä 'ist, es gibt', varsinaisena kopulana sitä kuitenkin käytetään harvoin, nominaalilause kun on tavallinen. Tämä sana, jonka MARK mt. on hyvällä syyllä yhdistänyt suomen *oma* sanaan merkitsee nominaalisessa käytössään 'Fürlle, Genüge, Überfluss, Reichtum, Habe'. Verbin funktioon kehittyessään se on lähinnä esiintynyt adjektiivina. Taipumattoman adjektiiviattribuutin jatkajaksi se on käsitettävä esim. sellaisissa lauseissa kuin (SUST 38, s. 24) *estēn estēn em ižjas* 'dort (und) dort sind Schafe', (ib. s. 51) *meam em mužik* 'ich habe einen Mann'. Tällä tavoin käy ymmärrettäväksi sekin, että se samanasuisena esiintyy muissakin kuin 3. persoonassa, esim. (ib. s. 107) *en pov, me i em taja kais* 'fürchte dich nicht, ich bin ja eben der Vogel'. Sanasta *em* esiintyy myös monikko *emeš*, esim. (NyK 44, 254) *vičžed, kučžem bagatirjas emeš* 'nézd, milyen hšök vannak'. Erityisesti juuri tämä monikko puhuu aikaisemman adjektiivisen funktion puolesta, sillä *-eš* esiintyy pluraalin merkkinä nimenomaan predikatiivisesti käytetyissä adjektiiveissa. Samaan tapaan on oletettava, että kantasuomen **omat* (= ovat) on alkuaan esiintynyt vain predikatiivina. Tietysti alkuperäiset suhteet ovat sitten joutuneet moninaisten muutosten alaisiksi, mutta *minulla on vaatteet* -lauseessa esiintyvä predikaatin yksiköllisyys saa paraiten selityksensä, kun *on* < **oma* käsitetään vanhaksi taipumattomaksi adjektiiviattribuutiksi.

Predikaatin yksiköllisyys ei suomen kielessä rajoitu vain yllä mainittuihin tyyppeihin. Seuraavanlaiset esimerkit ovat varsin tavallisia: *Suo-*

messa on kylmät talvet, mieheltä loppui rahat, nyt seuraa illanruutiset, hänelle unohtui kalossit jalkaan. Lisää esimerkkejä ks. HAKULINEN Virittäjä 1926 s. 92. Samanlainen inkongruenssi kuin näissä lauseissa tunnetaan hyvin myös indo-eurooppalaisella taholla. Persoonattomasti, osittain rubrikovasti käytetty verbi yksikkömuodossa käy edellä ja sitä seuraa subjekti pluraalimuotoisena. BRUGMANNilla ja DELBRÜCKillä on esimerkkejä kreikasta, keskiyläsaksasta ja venäjältä, ks. Delbrück, Vergl. Syntax III, s. 232 ja seur., Brugmann, Kurz. vgl. Gr. s. 643, Syntax d. einf. Satzes s. 154. LÖFSTEDT huomauttaa lisäksi latinan, muinaisskandinavian, englannin ja romaanisten kielten vastaavista ilmiöistä esimerkkejä ja kirjallisuutta mainiten, ks. Syntactica I s. 1—6. Indogermanistit edellyttävät, että lähtökohdan ovat muodostaneet ne *esti* -verbin tapaukset, joissa sitä on käytetty impersonaalisesti merkityksessä 'es gibt, es ist vorhanden'. Tällaisten paralleelien valossa on syytä selittää myös suomen inkongruenssitapaukset lähinnä *on* -predikaatin sisältävien lauseiden tarjoaman analogian mukaan syntyneiksi. Adjektiiviattribuutista, persoonalliseen predikaattiin vievässä kehityksessä on juuri jonkinlainen impersonaalinen väliaste mitä luonnollisin.

Palataksemme nyt takaisin partitiiviin, voimme siis pitää ilmeisenä, että kehitys on vienyt adverbiaalista predikatiivin kautta subjektiin, miten sitten siirtymän välittäneet lauseet yksityiskohdissaan ovatkin kuuluneet. Tämä on nyt erinomaisessa sopusoinnussa Airilan huomion kanssa, että partitiivi esiintyy subjektin sijana sellaisten verbien yhteydessä, jotka merkitsevät olemassaolemista. Transitivisten verbien yhteydessä kehitystä ei olisi voitu suorittaa, koska predikatiivista ei tällaisissa tapauksissa mitenkään olisi voinut kehittyä subjektiä. Kun partitiivi pääsi esiintymään subjektina aluksi todennäköisesti persoonattomasti käytetyn *olla* -verbin (nim. *on* -muodon) yhteydessä, niin oli syntynyt edellytys sen leviämislle analogisiin tapauksiin. Sellainen on esim. *elää*, sillä eihän ole mitään sanottavaa eroa lauseilla *lintuja on metsässä* ja *lintuja elää metsässä*. Mutta kun partitiivi kehittyi *elää* verbin yhteyteen, niin on mitä luonnollisinta, että se analogisesti yleistyi lauseisiin, joissa predikaattina oli *kuolla*. Tämä verbi ei enää tosin merkitse mitään yleistä olemassaoloa eikä se liioin merkitse *olla kuolemassa* (vrt. *poikia juoksee* = *poikia on juoksemassa*), mutta vastakkaismerkityksisenä sen konstruktio helposti kehittyi samanlaiseksi kuin *elää* verbin. Tällaisesta meillä on runsaasti esimerkkejä eri kielistä. Niinpä unkarissa on aikaisemmin sanottu *szükköldik valami nélkül*, kun sen sijaan nykyisin sanotaan *szükköldik valamiben* 'olla jonkin puutteessa'. Tämä on selvä analogiamuodostus vastakkaismerkityksisen *bövelkedik valamiben* konstruktion mukaan, ks.

J. SCHMIDT A nyelv és a nyelvek s. 121. Eräissä indo-eurooppalaisissa kielissä sanotaan *ottaa jollekin*, vaikka aikaisemmin on tietenkin sanottu *ottaa joltakin*. Mikään loogillinen analyysi ei auta meitä tapauksen selittämässä, mutta asian ymmärrämme helposti viittaamalla vastakkaismerkityksisen *antaa jollekin* konstruktion analogiaan, ks. BRUGMANN Grundriss II s. 483.

Partitiivin analoginen yleistyminen ei ole suinkaan pysähtynyt vain *kuolee* -tyyppisiin tapauksiin. Kansankielessä tapaamme partitiivia laajalti alkuperäisen esiintymisalueen rajojen ulkopuolella. KANNISTO mainitsee seuraavanlaisia esimerkkejä: *Jahka rupee omia kanoja taas hautoon. Niitä mestariakin huusi siinä lakkaamata*, ks. Suomi III, 20, s. 2. Päivittäin voimme todeta, miten partitiivi pyrkii yleiskielessäkin levittämään valtaansa: *Amerikkalaisia lentäjiä menettäneet henkensä Alpeilla* jne. Merkille pantavaa on, että yksiköllinen predikaatti, joka on syntynyt *olla* -verbissä, esiintyy kaikissa myöhemmissä yleistykseen perustuvissakin tapauksissa. Tämäkin puhuu tavallaan analogisen yleistyksen puolesta, joka muutenkin on selvä. Kielentutkija ei saa väistää tällaisia esimerkkejä selittämällä ne virheiksi. Voimme löytää partitiivin käytölle tieteellisen selityksen, niin kuin yllä on koetettu osoittaa, kielihistorian avulla. Tämä selitys on pohjaltaan erittäin yksinkertainen. Mutta jos jätämme kielihistorian syrjään, niin olisi suorastaan typerää kuvitella, että löytäisimme partitiivin käytölle ehdottomasti ristiriidattoman ja pätevän deskriptiivisen säännön. Semmoisen etsiminen on tarkkaan verrattavissa ikiliikkujan keksimiseen.

Tuskin mikään kielen elämässä aiheuttaa siinä määrin sinänsä epäloogillisten ilmausten syntymistä kuin analogia. Kielessä luodaan aina uutta vanhan tarjoaman mallin mukaan ja usein riittää vähäinenkin yhtäläisyys. Jos joku esim. kuulisi irrallisena sellaisen sanonnan kuin 'soutaa huivia', niin hän pitäisi sitä täysin järjettömänä. Että tällainen sanonta kuitenkin voi olla mielekäs, käy ilmi seuraavasta hauskaasta palasta Albert Engströmin novellissa Sommarsatyrer:

(Vanha majuri sanoo:) »Vet ni inte vad som menas med att ro schalet? — Ro schalet? — Jo, man tar en schalet på sig och ror lugnt och fridfullt. Flickorna (som bada) tror att man är en gammal karing.»

Tuollainen sanonta olisi ollut aivan mahdoton, jollei kielessä olisi ollut käytännössä sanontatapa 'soutaa uistinta'. Analogiaan tartutaan, missä siihen suinkin on mahdollisuutta. Sen käyttö ei pohjaudu mihinkään tarkkaan loogilliseen analyysiin eikä käsiteselevittelyihin, perustana on yksinomaan psykologinen yhtäläisyyselämäys, joka olosuhteiden mukaan voi huomattavasti vaihdella.

Jollemme jaksaa ymmärtää sitä, että tietyt ilmaisutyyppit pyrkivät valtaamaan aluetta, jää meiltä kielen elämä syvimmältään käsittämättömäksi. Monien esimerkkien paljoudesta haluaisin vielä kiinnittää huomiota eräisiin tapauksiin, joissa ulkoiset paikallissijat pyrkivät syrjäyttämään sisäiset. Lienee pidettävä aitona kansanomaisena ilmauksena selaista vastakohtaa kuin *hän on kaupungissa ~ hän on kaupungilla*. Edellisen sanoo maaseudulla oleva, jolle kaupunki ilmenee rajallisena kokonaisuutena, jälkimmäisen itse kaupungissa asuva, joka ei ajattele kaupungin rajoja. Kansankielestä voisi mainita esim. seuraavat Kanniston hämäläisesimerkit: (Suomi III, 20, s. 90) *Kyllä niitä on ollut juhlia tässä rajapitäjissä ~* (ib. s. 114) *Se käy pitäjällä töissä*. Kun kielessä joka tapauksessa on ollut tuollaista ulkoisen ja sisäisen paikallissijan rinnakkaiskäyttöä (vrt. lisäksi *rannalla ~ rannassa* sekä niitä vaihteluja, joita tavataan paikannimien yhteydessä *Tyrväällä ~ Tyrväässä*), niin käy helposti ymmärrettäväksi, että vieraan kielen mallin mukaan on ruvettu sanomaan esim. myös *yliopistolla* (vrt. *på universitetet*). Tämä on sitäkin ymmärrettävämpää, kun tällä tavoin päästiin jonkinlaiseen merkityseroon: *yliopistossa* tarkoittaa lähinnä itse laitoksessa, sen sisäisessä elämässä, kun *yliopistolla* merkitsee taas yliopistorakennuksessa. Samantapainen on varsin yleisesti esiintyvä *kansakoululla ~ kansakoulussa* vastakohta. Mutta adessiivi alkaa osoittautua varsin elinvoimaiseksi, se yleistyy sellaisiin tapauksiin, joissa mikään merkityksen erottelu ei ole tarpeen, esim. *työväentalolla*. Mielenkiintoista lienee todeta, että ruotsin kielessäkin *på* näyttää valtaavan aluetta *i*-prepositiolta, ks. CARIN FAHLIN teoksessa *Orientering i språkvetenskap* s. 116. Tällaiset varsin tavalliset erilaisten ilmauksien maastovoitot ajavat kumoon kaikki deskriptiivisen tarkastelun perusteella rakennetut aitaukset, ja se, joka ei tätä totuutta ymmärrä, ei myöskään tiedä, mitä kieli on.

Mistä sitten oikein johtuu, että loogillis-deskriptiivisesti kieltä tarkastelevat eivät ota huomioon tällaisia dynaamisia seikkoja eivätkä analogiaa, jota ilman on kieltä mahdoton alkuunkaan käsittää? Asia on ilman muuta selvä. Tavallisestihan on näet kysymyksessä historiallinen tosiasia. Loogikot eivät tahdo tietää mitään siitä, kuinka ennen on sanottu. Mutta jos me osoitamme jonkin muodon analogiseksi, niin siihen sisältyy usein se väite, että aikaisemmin on sanottu toisin, logiikan kannalta katsoen juuri mielekkäämmin. Logiikan kannalta katsoen on oikein sanoa 'ottaa joltakin', sen sijaan analoginen 'ottaa jollekin' ei enää ole mielekästä. Mutta, että näin sanotaan, on kuitenkin täysin ymmärrettävissä heti, kun ajattelemme, että 'antaa jollekin' tyyppi on tarjonnut analogian. Dekriptiivisen kieliopin kannalta katsoen meidän on mahdoton käsittää

monikkomuotoa komitatiivissamme, esim. *vaimoineen*. Monikon merkitysfunktiosta emme voi milloinkaan esittää deskriptiivisellä kannalla pysyen sellaista määritelmää tai sääntöä, josta voisimme johtaa mainitun käyttötavan. Historiallisesti asiaa tarkastellen voi osoittautua, ettei tässä olekaan kysymys monikosta, vaan adjektiivisen *i*-suffiksin esiintymisestä, joten *vaimoineen* kenties alkuaan on merkinnyt *vaimollisena*, siis samaan tapaan kuin unkarin komitatiivi. Me sanomme *kengät jalassa, lakki päässä*, mikä on ristiriidassa inessiivin nykyään tavallisen merkitysfunktion kanssa. Nähtävästi tässä on jäte ajasta, jolloin inessiivikaasusta käytettiin yleisenä paikallissijana, kuten mordvassa ja lapissa vieläkin. Adessiivi on kantasuomessa laajoilla aloilla syrjäyttänyt inessiivin, joten jo varhain voimme todeta, miten ulkoinen paikallissija pyrkii perimään voiton sisäisen kustannuksella, mutta kaikkiin ilmauksiin se ei ole jaksanut tunkeutua. Lauseissa *lakki on päässä* ei voinut syntyä inessiivinkään takia mitään väärinkäsityksiä, sillä kieltä ei puhuta viisastellen, vaan sitä varten, että tultaisiin ymmärretyksi. Kun tämä seikka on turvattu, saa ilmaus olla loogillisesti kuinka mieletön tahansa. Ranskassa, ainakin jokapäiväisessä puhekielessä sanotaan *vers les une heure*, jossa monikollisuus ei suinkaan perustu mihinkään loogilliseen harkintaan, vaan selvään analogiaan: *vers les deux, trois heures*. Logiikan vaatimusten kanssa ovat usein ristiriidassa ne ilmaukset, joissa oikotietä on pyritty lyhytsanaisuuteen. Tällaisesta olkoon esimerkkinä seuraava Juhani Ahon lause: *Ja sitten hän lähti ulos aitasta kotiinsa päin astumaan eikä totellut, vaikka Tuomas kielsi häntä tupakalle jäämään* (Kootut teokset I s. 30).¹ Yhteen lauseeseen ovat sulautuneet ilmaukset *kielsi menemästä* ja *pyysi jäämään*. Rohkeat brakylogiat puhuvat meille usein selvää kieltä, miten luonnollinen tarve tulla ymmärretyksi mahdollisimman vähillä keinoilla voi muovata kieltä vastoin muodollista logiikkaa.

Deskriptiivisen kielentutkimuksen probleemit ovat hyvin huomattavalta osalta esitysteknillisiä. Se pyrkii luomaan määritelmiä, jotka soveltuisivat johonkin tiettyyn kielimuotoon, mieluummin kuitenkin sellaisia, että niitä voitaisiin soveltaa kaikkiin tunnettuihin kieliin. Käytännöllinen tarvehan vaatii, että eri kielten kieliopit saatetaan mahdollisimman lähelle toisiaan. Useinhan sitä paitsi deskriptiivisissä esityksissä kiinnitetään

¹ Aho on tässä nojautunut kotiseutunsa kansankieleen. Tohtori L. HAKULISEN ystävällisen ilmoituksen mukaan sellaiset sanonnat kuin *kieltää jäämään, kieltää syömään, kieltää iltaselle, kahville, yöksi* ovat tavallisia Inkerin murteissa, Karjalan kannaksella, Etelä- ja Pohjois-Savossa, koko Karjalassa Aunusta ja Vienaa myöten, Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla Kainuuta ja Kittilää myöten. Ks. myös Sanastaja n:o 35 (1938) s. 7.

huomiota siihen, miten jonkin tietyn kielen erikoisuudet on käännettävä jollekin toiselle kielelle. Jos deskriptiivinen tutkimus on tietoinen omasta teknillisuonteisesta olemuksestaan, niin se ei pyrikään sellaisiin päämääriin, jotka jo alunperin ovat mahdottomia. Ja tällainen on ennen muita se, että kuvitellaan voitavan selittää kielen ilmaukset kaikki loogillisesti mielekkäiksi, ts. että väitetään niiden tarkoin kuvastavan kieltä puhuvien loogillista maailmankatsomusta. Historiallinen tutkimus ei suinkaan sinänsä merkitse mitään selittävää momenttia. Usein kuvitellaan, että sellaisenaan harjoitettu historiallinen tutkimus on ilman muuta asetettava deskriptiivisen edelle. Historiallinen tutkimus on itse hyvin monta kertaa vain toteava eikä anna mitään selitystä, ks. mm. PENTTILÄ Viritäjä 1928 s. 277. Ei näet pidä kuvitella, että selitys on annettu, kun tiedetään, miten ennen on sanottu. Mutta historiallinen tarkastelutapa on kuitenkin ainoa oikea puhtaasti tieteellinen metodi. Se nim. merkitsee itse asiassa vain sitä, että tutkija jotakin probleemia selvitellessään varaa itselleen kaiken mahdollisen aineksen. Voi olla, että jokin kysymys ratkeaa ilman historiallista materiaalia, mutta ennalta ei saa heittää sivuun sellaista, jolla saattaa olla suorastaan ratkaiseva merkitys. Se tutkija, joka ei piittaa kielen historiasta, jättää samalla olennaisen osan käytettävissä olevasta aineksesta huomiotta, mutta tätä ei voi pitää tieteellisen, vaan yksinomaan käytännöllis-teknillisiin päämääriin pyrkivän tutkimuksen oikeutena.

Paavo Ravila.